

# PROSTOR

# 22 [2014] 2 [48]

ZNANSTVENI ČASOPIS ZA ARHITEKTURU I URBANIZAM  
A SCHOLARLY JOURNAL OF ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING

POSEBNI OTISAK / SEPARAT / OFFPRINT

SVEUČILIŠTE  
U ZAGREBU,  
ARHITEKTONSKI  
FAKULTET  
UNIVERSITY  
OF ZAGREB,  
FACULTY  
OF ARCHITECTURE

ISSN 1330-0652  
CODEN PORREV  
UDK | UDC 71/72  
22 [2014] 2 [48]  
159-368  
7-12 [2014]

ZNANSTVENI PRILOZI | SCIENTIFIC PAPERS

228-237 **VLADIMIR STEVANOVIĆ**

PROLEGOMENA ZA NOVU ESTETIKU  
ARHITEKTURE

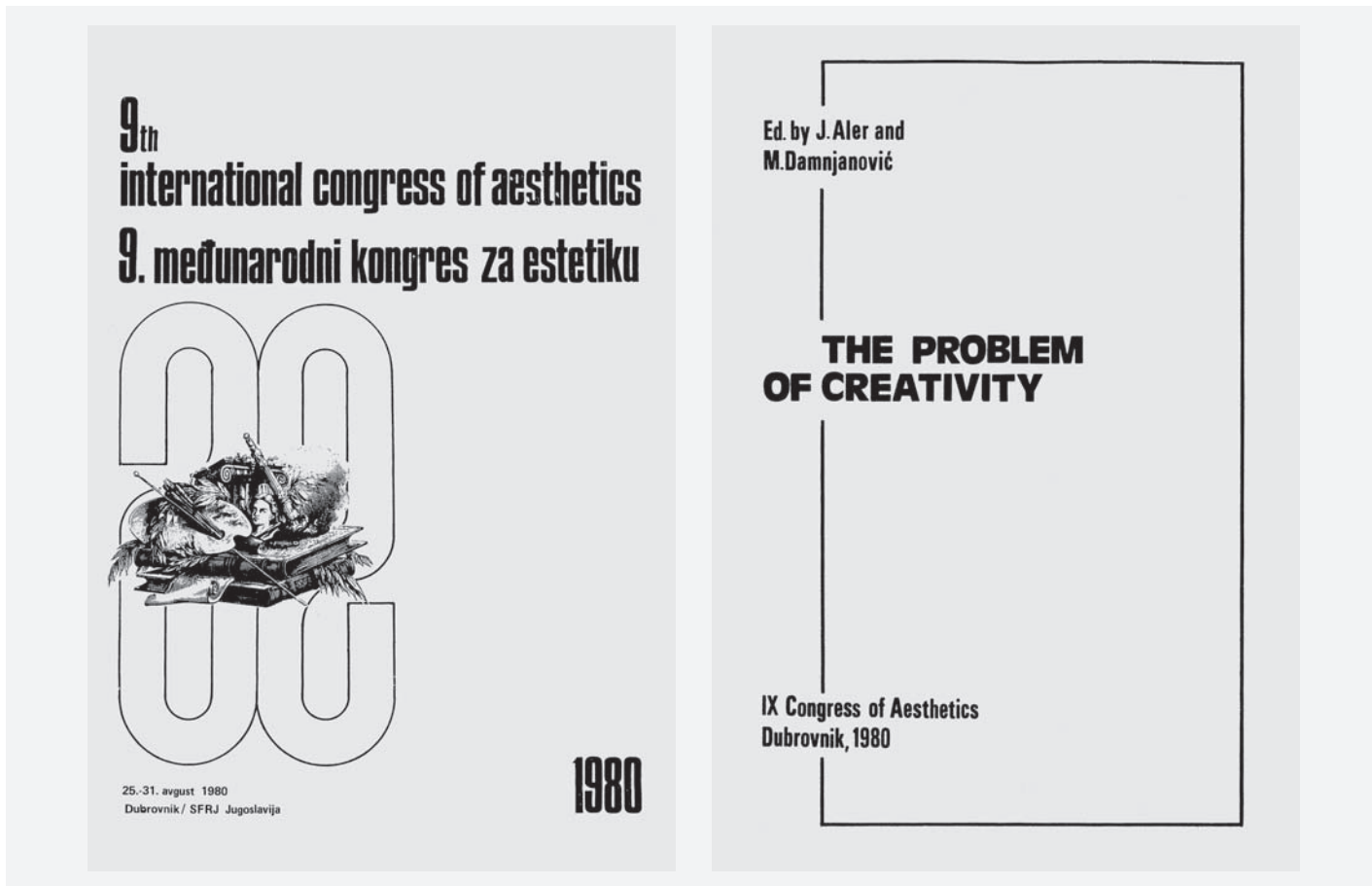
PREGLEDNI ZNANSTVENI ČLANAK  
UDK 72.01

PROLEGOMENON FOR NEW AESTHETICS  
OF ARCHITECTURE

SUBJECT REVIEW  
UDC 72.01



# Af



SL. 1. NASLOVNICE ZBORNIKA RADOVA S IX. MEĐUNARODNOG KONGRESA ZA ESTETIKU U DUBROVNIKU, 1980.  
FIG. 1. COVER PAGES OF THE PROCEEDINGS OF IX INTERNATIONAL CONGRESS OF AESTHETICS, DUBROVNIK, 1980

**VLADIMIR STEVANOVIĆ**

UNIVERZITET SINGIDUNUM  
 FAKULTET ZA MEDIJE I KOMUNIKACIJE  
 SRBIJA – 11000 BEOGRAD, KARADORĐEVA 65  
 wladimirstevanovic@gmail.com

PREGLEDNI ZNAJSTVENI ČLANAK

UDK 72.01

TEHNIČKE ZNAJSTOSI / ARHITEKTURA I URBANIZAM

2.01.04. – POVIJEST I TEORIJA ARHITEKTURE  
 I ZAŠTITA GRADITELJSKOG NASLIJEĐA

ČLANAK PRIMLJEN / PRIHVACEN: 23. 4. 2014. / 8. 12. 2014.

SINGIDUNUM UNIVERSITY  
 FACULTY FOR MEDIA AND COMMUNICATIONS  
 SERBIA – 11000 BEOGRAD, KARADORĐEVA 65  
 wladimirstevanovic@gmail.com

SUBJECT REVIEW

UDC 72.01

TECHNICAL SCIENCES / ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING

2.01.04. – HISTORY AND THEORY OF ARCHITECTURE  
 AND PRESERVATION OF THE BUILT HERITAGE

ARTICLE RECEIVED / ACCEPTED: 23. 4. 2014. / 8. 12. 2014.

**PROLEGOMENA ZA NOVU ESTETIKU ARHITEKTURE****PROLEGOMENON FOR NEW AESTHETICS OF ARCHITECTURE**

ESTETIKA  
 ESTETIKA ARHITEKTURE  
 FILOZOFIJA KULTURE  
 TEORIJA ARHITEKTURE  
 TRANSDISCIPLINARNA SINTEZA

AESTHETICS  
 ARCHITECTURAL THEORY  
 AESTHETICS OF ARCHITECTURE  
 PHILOSOPHY OF CULTURE  
 TRANSDISCIPLINARY SYNTHESIS

Članak razmatra konceptualne, predmetne i metodološke mogućnosti estetike arhitekture u odnosu na suvremenu, diskurzivno i kulturalno orijentiranu estetiku. Ukazuje se na povijesnu vezu estetike i estetičkih problematizacija u sklopu teorije arhitekture. Zatim se paralelno analiziraju uvjeti aktualnih preobrazaja: 1) estetike k filozofiji kulture i 2) teorije arhitekture ka konceptu arhitekture kao teksta kulture. Pozicija nove estetike arhitekture predlaže se u transdisciplinarnoj sintezi recentnih pristupa u opcoj estetici, teoriji arhitekture i estetici arhitekture.

The paper discusses the conceptual, subject matter and methodological capabilities of aesthetics of architecture in relation to contemporary, discursively and culturally oriented aesthetics. It parallel analyzes the conditions of current transformations: 1) aesthetics to the philosophy of culture; 2) the architectural theory to the concept of architecture as a cultural text. The position of the new aesthetics of architecture is proposed in transdisciplinary synthesis of recent approaches in the general aesthetics, architectural theory and aesthetics of architecture.

## UVOD

### INTRODUCTION

**E**stetika arhitekture složena je tema koja već dugo nije čest predmet razmatranja ni u sklopu opće estetike, ni u sklopu teorije arhitekture. Dva su moguća razloga za minornu zastupljenost problematike estetike arhitekture. Prvi je razlog konceptualne i metodološke prirode, a odnosi se na rasprostranjenu skepsu prema mogućnostima i dometima estetike kao discipline. Naime, nekoliko desetljeća unatrag traje epoha *poslije* estetike, kada se moglo čuti o krizi, sumraku ili smrti estetike, kao i o nužnom razočaranju estetikom zbog njene hermetičnosti i nemogućnosti da riješi vlastite probleme.<sup>1</sup> Drugi je razlog predmetnog karaktera i odnosi se na neriješeno pitanje o tome koji je aspekt arhitekture relevantan za estetičku analizu i teoretiziranje. Što je to estetičko u arhitektonskom djelu i čime se točno treba baviti estetika arhitekture? Izloženi problemi ukazuju na potrebu za revizijom estetike arhitekture. U skladu s time, cilj je članka nadilaženje ovih ograničenja putem izvedbe estetičkog aparata koji će se moći konkretno primijeniti za potrebe analize arhitekture. Namjera je ponuditi sistematizaciju jednoga diskurzivno zasnovanog pogleda na estetiku arhitekture, danas nedovoljno afirmiranog u teoriji i estetici arhitekture, usprkos potencijalu da se razvije u kompaktnu teorijsku konstrukciju. Šire implikacije ovoga prijedloga odnose se na domenu arhitektonske edukacije, posebno na unaprjeđenje u području teorije i estetike, ali i na bolje razumijevanje arhitektonske prakse.

Načelno je stajalište da se pozicija nove estetike arhitekture traži u smjeru suvremenih, diskurzivnih pristupa u sklopu sljedećih polja: 1) opća estetička teorija, 2) teorija arhitekture i 3) rijetki pokušaji zasnivanja estetike arhitekture. U toj konstelaciji estetici arhitekture uvazava se status specifične instance opće estetike, ali se istodobno ukazuje da estetika arhitekture ne može opstati kao singularan sustav neovisan o općemu estetičkom znanju. Postavljanje nove estetike arhitekture započet će stoga nužnim uvidom u složeno područje estetike, na koji će se nadovezati najkraci mogući prikaz povijesnih relacija estetike i arhitekture.

## PROMJENLJIVO I TRAJNO U ESTETICI

### VARIABLY AND PERMANENTLY IN AESTHETICS

Najzastupljenije promišljanje estetike u današnjim arhitektonskim teoretiziranjima i dalje je vezano za postulate moderne formalističke estetike, uvedene prije gotovo tri stoljeća – u doba prosvjetiteljstva. Sredinom 18. stoljeća Baumgarten postavlja estetiku kao filozofsku disciplinu koju određuju tri konstitutivna pojma: čulnost kao izvor spoznaje, umjetnost kao predmet i ljepota kao vrijednosna kategorija.<sup>2</sup> Dakle, estetika se inicijalno bavi čulnom spoznajom ljepote u području umjetnosti. Iz ovih određenja proizlazi bit kolokvijalne uporabe termina *estetika*, koja je simptomatična za suvremeni arhitektonski govor: aspekt estetike arhitektonskog djela poistovjećuje se sa spoznajom ljepote njegova izgleda ili umjetničke forme u najširem smislu (proporcije, kompozicija itd.).<sup>3</sup>

Ipak, povijest estetike dokumentira postupno razdvajanje pojmova čulne spoznaje, ljepote i umjetnosti te njihovo nestajanje iz estetičkih razmatranja. Kod Kanta estetika još uvijek funkcionira po principu doživljaja vanjskih, vizualnih i materijalnih kvaliteta<sup>4</sup>, što u estetici učvršćuje pojam ukusa koji postaje mjerilo i kompetencija za prosuđivanje ljepote i umjetnosti.<sup>5</sup> Međutim, Hegel će izvršiti značajno preokretanje estetičkog principa zasnovanog na doživljaju ljepote forme umjetničkog djela putem čulne spoznaje i mjera ukusa – ka kritičkom prosuđivanju i intelektualnom razumijevanju sadržaja, tj. značenja.<sup>6</sup> Zatim će uslijediti razdvajanje pojmova umjetnosti i ljepote kao dominantne estetičke vrijednosti, u skladu sa shvaćanjem da djelo koje je vrijedno i uspješno u umjetničkom smislu ne mora nužno biti lijepo.<sup>7</sup> Konačno, u suvremenim estetičkim koncepcijama ni pojam umjetnosti gotovo da nije relevantan.

Ovaj pregled ukazuje da je estetika disciplina u konstantnim preobražajima, koji se mogu dovesti u vezu sa specifičnostima filozofskih, znanstvenih i teorijskih misaonih toko-

va, kao i društveno-povijesnih okolnosti. Antičke estetičke misli<sup>8</sup> objedinjuje paradigma esencijalizma i objektivnog idealizma u sklopu metafizički orijentiranih filozofskih disciplina (ontologija, gnoseologija, aksiologija i etika). U srednjem vijeku i renesansi ova je paradigma prilagodena potrebama kršćanske teologije. Kao estetički kriteriji preko kojih se prepoznaje vrijednost ljepote izdvajaju se objektivne kategorije broja, reda, mjera, proporcija i harmonije. Vrijednosti promatrane kao bliske ideji ljepote jesu svrhovitost, istinitost i etička dimenzija u smislu moralne prikladnosti i odgojnog karaktera u zadovoljstvu koje ljepota pruža. Moderna estetika, koja nadvladava dotad dominantnu ontološko-objektivističku estetičku misao, izvedena je iz gnoseoloških usmjerenja – empirizma i racionalizma. Tada se aktualiziraju subjektivni estetički kriteriji poput osjećanja, doživljaja, uzivanja ili maste. Stoga su Baumgartenovo traganje za estetičkom vrijednošću u sferi empirijske ljepote umjetnosti i Kantov formalizam samo karika u preobražajima estetike, vezana za prosvjetiteljsku misao i uvjete formiranja modernoga zapadnoeuropskog buržoasko-kapitalističkog društva.<sup>9</sup> Kako u 19. stoljeću značaj filozofije slabi zbog razvoja znanosti i pozitivizma, estetika koristi pojmove i metode psihologije i sociologije, čak i fiziologije i darvinistički zasnovane biologije. A u 20. stoljeću društvena stvarnost postaje okosnica misaonih tokova. Tada marksizam uobličuje ideološku estetiku, koju će zanjekati estetika zasnovana na fenomenologiji.<sup>10</sup> Rezimirajući, s jedne je strane estetika sub-teorija jer kao disciplina nema posebno područje i predmet, stoga mora koristiti eksterna znanja, metode i pristupe. Iz istoga je razloga estetika istovremeno i meta-teorija jer koristi druge discipline kao *skupljače* podataka i time okuplja njihova znanja. U tome je smislu doba krize pozicija estetike bila na vrhu hijerarhije umjetničkih disciplina, iznad povijesti i teorije umjetnosti te umjetničke kritike.<sup>11</sup>

U složenom tijeku razvoja bit estetičke analize i teoretiziranja bilo bi ono što opstaje neovisno o paradigmama koje izvana usmjeravaju estetiku. U skladu s tim mogu se izdvojiti četiri konstitutivna elementa estetike. Jedinj trajni, sigurni i unutarnji aspekti estetike oko kojih se formiraju različiti pristupi jesu: 1) autor (umjetnik ili arhitekt), 2) estetički predmet (umjetnikovo ili arhitektonsko djelo), 3) recipijent (promatrač ili korisnik koji dolazi u kontakt s arhitektonskim djelom kao estetičkim predmetom) i 4) kontekst (opći misaoni tokovi i društveno-povijesne okolnosti). Autor s intencijom poetički osmišljava, kreira, proizvodi ili projektira estetički predmet. Estetički predmet ima formu (mrežu relacija između dijelova u sklopu geometrijske konture)<sup>12</sup> i značenje. Značenje se kreće u

domeni od pravilnog razumijevanja autorove ideje, preko osobnog doživljaja i prosuđivanja djela neovisno o znanju i o namjeri autora, do prepoznavanja arhetipskog simbolizma ili šire društvene, etičke i ideološke korektnosti. Recipijent u procesu recepcije reagira na estetički predmet, tj. opaža, doživljava i prosuđuje njegovu vrijednost. Relacije između autora, predmeta i promatrača te procesi između njih uvijek se odvijaju u određenom kontekstu. U ovim relacijama pretpostavlja se estetička vrijednost. Ovisno o tome da li se za vrijednost potencira forma ili značenje, razlikuju se formalistički<sup>13</sup> i semiotički<sup>14</sup> estetički pristupi. Zatim, mogu se križati autonomne i heteronomne<sup>15</sup> estetike, ovisno o tome drže li do autonomne umjetnosti izdvojene iz konteksta ili uvažavaju kontekst.

• **Arhitektura i estetika** – Prikazano je kako se estetika do doba krize kretala u širokom rasponu ideja. Orijentiranje estetike arhitekture k općoj estetici opravdava činjenica da je identična smjena paradigmi (metafizika, kršćanstvo, spoznajne teorije, znanost i društvo) uočljiva u nizu estetičkih problematizacija u sklopu teorije arhitekture. Estetičke misli u arhitekturi uglavnom se odvijaju paralelno s kretanjima opće estetike.<sup>16</sup> Od antičkoga razdoblja do renesanse estetika arhitekture uobličuje metafizičke i etičke ideje ljepote zasnovane na skladnim proporcijama, brojevima, redu i harmoniji, kao i na procjeni svrhovitosti i moralne prikladnosti.<sup>17</sup> Teorija spoznaje, dominantna paradigma prosvjetiteljstva, otvara pitanje dobrog ukusa. Bit sukoba racionalističkog i empirističkog pravca postaje pitanje jesu li proporcije neophodna vrijednosna kategorija arhitekture ili pitanje subjektivnog ukusa.<sup>18</sup> Na ovaj način proporcije zadržavaju središnje mjesto u estetičkim razmatranjima u sklopu teorije arhitekture do početka 19. stoljeća, kada konačno gube primat. Naprimjer, Viollet-le-Duc, Semper i Ruskin inkorporiraju tada aktualne paradigme društvenog sustava i nacionalnog identiteta u estetičke problematizacije arhitekture.<sup>19</sup>

Naravno, usporedno s opisanim simetričnim odnosom izdvajale su se određene estetičke koncepcije koje se uvjetno mogu okarakterizirati kao specifično arhitektonske. Najprije se radi o pragmatičnim aspektima arhitekture – utilitarnosti, funkcionalnosti, praktičnoj uporabi, efikasnosti u zadovoljenju potreba i postizanju cilja.<sup>20</sup> U tome se kontekstu kao estetička javljaju pitanja o korektnom rasporedu prostorija, formi koja odgovara namjeni i cjelokupnom dojmju komfora. Ove su odrednice kontinuirano prisutne u estetski arhitekture. Ni Kantova formalistička estetika,<sup>21</sup> ni teorija arhitekture od Vitruvija do danas – nisu pružile mogućnost određenja arhitekture kao slobodne umjetnosti koncentrirane

1 DAMNJANOVIC, 1970.a: 31; FOCHT, 1972: 5; GRLIC, 1983.c; MORAVSKI, 1990.

2 Po prvome od ovih pojmova nova disciplina dobiva ime. *Aesthetica* vodi podrijetlo od grčke riječi *aisthesis* koja označava kulni dojam ili kulno zapazanje. Riječ je o nižem stupnju saznanja koje je osjetljivo te koje stoji nasuprot pojmovnoj spoznaji i misljenju.

3 ABERCROMBIE, 1984: 8; MITCHELL, 1990: 31; ČANKOVIC, 1994: 34; WEBER, 2004: 12-16; JUVANEC, 2008: 196

4 KANT, 1957.

5 Prije Kanta značajan su doprinos teoretiziranju ukusa dali britanski empiristi koji su posebno obrađivali ovaj problem. [HUME, 2005: 323-331]

6 ČACINOVIC-PUHOVSKI, 1988: 58

7 DAMNJANOVIC, 1970: 73

8 Fundamentalna trijada estetičkih pojmova budućim će esteticarima omogućiti provođenje povijesne rekonstrukcije estetike. Oni će retroaktivno uvrstiti u korpus estetičkog znanja različite rasprave koje problematiziraju pojmove kulne spoznaje, ljepote i umjetnosti provedene u sklopu metafizičke i teološke filozofije od antike do renesanse. [GRLIC, 1983.a]

9 Eagleton i Ferry podsjećaju na to da u doba prosvjetiteljstva umjetnost postaje posebna sfera izvan svakodnevnih društvenih praksi, tj. prividan antipod radu, ekskluzivno rezerviran za uživanje privilegiranih, bogatih, dokonih i kvazikompetentnih klasa. Budući da buržoaska, građanska klasa postaje nositelj kapitalističke stvarnosti modernoga doba, ona istovremeno postaje grupacija kojoj je potrebna legitimacija vlastitih interesa. Jedan je od načina za to bilo uzivanje u umjetničkim djelima. Umjetnost u tome kontekstu postaje najviša vrijednost prosvjetiteljske kulture, a umjetničko djelo predmet prema kojem je primjereno zauzeti isključivo estetsko stajalište i slobodno uživati u promatranju forme, eliminirajući konotacije iz svakodnevnih rutine. [EAGLETON, 1990; FERRY, 1993]

10 GRLIC, 1983.d: 148, 270

11 SUVAKOVIC, 2005: 182

12 MITCHELL, 1990: 31

13 FOCHT, 1976: 11; LABUS, 2005.

14 BENSE, 1978: 14

15 Heteronomni su pristupi u estetici, između ostalih: 1) srednjovjekovni, dogmatski metafizičko-teološki pristupi te 2) pozitivistički i marksistički pristupi u razdoblju 19. i 20. stoljeća. Kod brojnih esteticara ovi su pristupi okarakterizirani kao *negativna estetika* i *antiestetika* zbog okretanja disciplina koje nisu bile temelj estetike. U oba pristupa postoji *negativni* element (religija, znanost ili ideologija), koji dolazi izvan umjetnosti i koji kao skup uvjerenja i gledišta stoji ispred estetičkog misljenja. [STEVANOVIĆ, 2012: 53]

16 S druge strane, postoje i retrogradna, hermetična shvaćanja za koja je simptomatično stajalište da nema arhitektonske estetike izvan arhitekture: „Činjenica da je arhitektonska estetika, kao misljenje, definirana u arhitektonskim okvirima, sprečava da se izvjesnim općim estetskim mjestima zamagle arhitektonske specifičnosti. Estetičko misljenje se, dakle, ne posmatra kao modus općih estetičkih pravila i normi izvan arhitekture, već se zarad nužne preciznosti zahtijeva jasno uporište u arhitektonskom tematskom okruženju.“ [MILENKOVIC, 2004: 9]

17 U tom su kontekstu već dobro poznate ideje koje razvijaju Vitruvije i Alberti. [KRUFF, 1994: 21-29, 41-50]

18 \*\*\* 1994: 141-147

19 \*\*\* 1994: 282, 310, 331

20 Ovo se odnosi na mjesto arhitekture u modernoj estetici, s obzirom na to da je svrhovitost konstantno postojala kao kategorija u estetičkim mislima od antike do renesanse.

21 U poznatoj Kantovoj podjeli na nositelje slobodne (*pulchritudo vaga*) i pridodane ljepote (*pulchritudo adhaerens*), arhitektonska su djela svrstana u drugu grupaciju. Određena neslobodna ovdje se odnosi na ljepotu koja pretpostavlja određeno pojmovno određenje u praktičnom smislu.

samo na formu. Arhitektura nikada nije iskusila strukturalne promjene kroz koje je prošla umjetnost 18. i 19. stoljeća u smislu distanciranosti od životne prakse.<sup>22</sup> Arhitektura nam se ne može dopadati ravnodušno i bez interesa, o njoj se ne može prosuđivati bez obzira na to što jest niti se može apstrahirati ili zanemariti njena egzistencijalna i društvena uloga. Zbog toga se specifičnost aparata estetičke analize i teoretiziranja arhitekture u odnosu na svaki opći estetički sustav manifestira u funkcionalnom aspektu kao primarnoj svrsi. Ovu specifičnost uvažavaju čak i *Gestalt* pristupi estetici arhitekture, koji se bave primarnim, psihološkim doživljajem arhitekture s naglaskom na formu. Naprimjer, Arnheim priznaje da doživljaj arhitekture nije isključivo formalne prirode, već leži u razumijevanju načina na koji forma obavlja svoju funkciju.<sup>23</sup> Arnheimove su ideje bliske Gibsonovu terminu *affordance*<sup>24</sup>, koji na egzistencijalan način opisuje uporabnost promatranog objekta. Po njemu, ne možemo opaziti određeno okruženje dok ne opazimo nas u njemu. Ovime se potvrđuje tvrdnja o obveznom funkcionalnom prepoznavanju kao polazištu za razmatranje arhitekture u estetičkom smislu.

### NOVA ESTETIKA: UVJETI FORMIRANJA I KLJUČNI ASPEKTI

#### NEW AESTHETICS: THE CONDITIONS OF FORMATION AND KEY ASPECTS

U skladu s pretpostavkom da o suvremenoj estetici ne može više biti riječi u tradicionalnim terminima, za izvedbu nove estetike arhitekture potreban je uvid u suvremene estetičke koncepte. Namjera je da se na *trajnoj* četveročlanoj strukturi (autor, estetički predmet, recipijent i kontekst) prikažu značajne promjene u estetici, koje korijen razvoja seže do doba krize kulture visokog modernizma kasnih 1960-ih. U to se doba kapitalističko industrijsko društvo preobražava u društvo medijskih proizvodnji, razmjena i potrošnji. Konstituira se masovno medijsko i potrošačko društvo koje će doživjeti ekspanziju u postmodernom dobu. Postmodernim ili postindustrijskim, hiperpotrošačkim, hipermedijskim društvom dominira kulturalna logika kasnoga kapitalizma sa sveopćim konzumerizmom kao ključnom odrednicom.<sup>25</sup> Osim promjena u društvenim odnosima, tada nastupa restrukturiranje mišljenja u društveno-humanističkim disciplinama putem lingvističke paradigme i, posljedično, redefiniranje pojma kulture i statusa umjetnosti.

Na akademskom planu postmoderno doba obilježavaju ideje lingvističke teorije koje nadilaze disciplinarnu granicu i šire utjecaj na mišljenje u društveno-humanističkim disciplinama. U tim okolnostima filozofija, a s njom i

estetika, ulaze u krizu. Estetika gubi status *kraljice* umjetnički orijentiranih disciplina u neslužbenoj hijerarhiji s povijesti umjetnosti, teorijom umjetnosti i umjetničkom kritikom. Nastupa epoha *poslije* estetike, kada dominaciju u intelektualnoj produkciji ostvaruje niz heterogenih i hibridnih teorija objedinjenih oko poststrukturalističkog modela<sup>26</sup>, koji prerasta u interdisciplinarni pokret i teorijsku školu mišljenja. Središnja tema postmoderne postaje mogućnost proizvodnje i prijama značenja, u skladu s idejom da se sve što postoji u kulturi može analizirati, tj. pročitati kao tekst. Poststrukturalizam metodološki raskida s interpretativnim modelima zasnovanim na univerzalnoj primjenljivosti te se okreće relativizmu i kontekstualnom određivanju stvari. Priznaje se mogućnost istodobnog postojanja mnoštva različitih značenja i ravnopravnih fokusa promatranja. Na pojam kulture prestaje se gledati kao na prosvjetiteljsko-buržoaski sustav visokih vrijednosti i kvaliteta. Opozicija na relaciji visoke i masovne kulture postaje relativna. Kultura postaje *pluralitet društvenih polja*<sup>27</sup> i *sistem umreženih značenja*.<sup>28</sup> U kulturi, kao društvenoj označiteljskoj praksi, sadržan je diskurs – spektar vrijednosti, normi, simbola, ideologija, uvjerenja, stereotipa, navika, mišljenja, običaja, kriterija identifikacije, te tipova spoznaje, procjenjivanja i selekcije. U postmodernom sustavu sveopće proizvodnje značenja, koji je u skladu s lingvističkom paradigmom (kao teorijskim obrascem) i masovnom medijskom kulturom (kao praktičnim stanjem), umjetnost prestaje biti najviša vrijednost visoke kulture. Umjetničko djelo promatra se kao svaki drugi društveno-kulturalni artefakt koji se može analizirati. Nastaje kriza umjetničke forme. Umjetnički pravci od *pop arta* i *minimal arta* do konceptualne umjetnosti ne nude mogućnost formalističkog prepoznavanja i razlikovanja umjetničkog djela od puke realne stvari preuzete iz masovne kulture.<sup>29</sup> Osim forme, poetički koncepti autorstva i kreativnosti također gube važnost. Naprimjer, Barthesovo proglašenje *smrti autora*<sup>30</sup> ukazuje na prioritet analize efekata koje djelo proizvodi u odnosu na genezu djela.

• **Recepcija, značenje i kontekst** – Upravo okolnosti koje su dovele do krize modernog poimanja estetike uvjetovat će još jedan njen preobražaj. Izdvajaju se tri ključna pojma koji

22 KAMINER, 2007: 67

23 ARNHAIM, 1990: 10-11

24 GIBSON, 1986.; GREENO, 1994.

25 JAMESON, 1997: 239

26 ŠUVAKOVIĆ, 2005: 494

27 PAETZOLD, 1999: 9

28 ŠUVAKOVIĆ, 2006: 386

29 DANTO, 1997: 4

30 BARTHES, 1986: 176

će predstavljati okosnicu suvremene estetike: značenje, recepcija i kontekst. Od analize forme i čulno-vizualnih aspekata estetičkog predmeta ide se k analizi značenja. Međutim, značenje ne proizlazi iz forme ili izgleda, nego iz mogućnosti da se forma ili izgled vide u povezanosti s drugim, okružujućim značenjima u kontekstu. Ono na osnovi čega se može odrediti i razumjeti značenje nije ni proces stvaranja, ni autorova poetika, ni namjera, već način na koji recipijent dolazi do značenja u procesu recepcije. U tome smislu Božicević naglašava relacijska svojstva umjetničkih djela prema kontekstu, vremenu i mjestu nastanka, te društvenim, kulturalnim i povijesnim okolnostima, stvarajući i recipijentu.<sup>31</sup> Ipak, za novu estetiku najmanje je važno pitanje stvaralačke kreacije, koje je i u ranijim estetikama bilo minorno zastupljeno. Kako Stolnitz primjećuje, zaključci koji se izvode u sferi estetike o estetičkom predmetu i reakciji na nj nisu vezani za umjetničku kreaciju. Budući da estetička recepcija ima vlastite imperativne, pitanja kreativnosti ne mogu biti važan konstituens estetičkog iskustva.<sup>32</sup>

• **Estetika kao filozofija kulture** – Nova estetika teži funkcionirati kao filozofija kulture. Paetzold i Erjavec predlažu novu estetiku koja sve manje upućuje na umjetnost, a sve više na kulturu.<sup>33</sup> Kako Erjavec primjećuje, današnja je umjetnost sve što se odredi pod tim imenom, a ne nešto što stječe umjetničko značenje na osnovi normirane estetičke vrijednosti. Iz toga Erjavec zaključuje: ako je umjetnost do te mjere lišena kriterija, ona se u osnovi ne razlikuje od kulture. U toj se konstelaciji kategorija estetičkoga ne povezuje samo s umjetnošću već i s cjelokupnim kulturalnim kontekstom. Estetička sfera proširuje se na *estetiku svakidašnjeg*<sup>34</sup> i obuhvaća sve aspekte života i djelovanja u suvremenom medijsko-potrošačkom društvu. Nadilaženjem područja umjetnosti kao ekskluzivne teme i pružanjem k studijama kulture, nova estetika u filozofskom smislu nije više samo filozofija umjetnosti već i filozofija kulture.<sup>35</sup> Još jedan značajan aspekt nove estetike jest izlazak estetičara iz krutih akademskih okvira što su se oslanjali na nekoliko značajnih knjiga u kojima su postulirani autoritativni sustavi i sve veća orijentacija k otvorenom polju za debate na međunarodnim kongresima, koji se održavaju trijenalno ili kvadrijenalno. Jedan

od ovih skupova, IX. po redu Međunarodni kongres za estetiku, održan je u Dubrovniku 1980. godine (Sl. 1.).

Nadilaženje formalističkoga ili samorazumljivoga značenjskog okvira djelovanja i okretanje kulturalnom kontekstu – *najnovije forme estetike* (kako ih Erjavec na jednome mjestu naziva)<sup>36</sup> ostvaruju u transdisciplinarnoj sintezi s nizom aktualnih teorija (analitička filozofija, poststrukturalizam, semiologija, neomarksizam, studije kulture). Više je smjerna kojima se estetičari kreću u cilju kontakta sa znanjima iz drugih disciplina. Naprimjer, Potrc predlaže *naturalizaciju*<sup>37</sup> estetike kojom ukazuje na važnost percepcije, psihologije i društvenih uvjeta koji utječu na nastanak i razumijevanje estetičkih ideja, što je blisko konceptu sociopsihološke uvjetovanosti procesa recepcije<sup>38</sup> koji zastupa Petrović. Welsch također zastupa ideju o *novoj proširenoj estetiци* koja je transdisciplinarna po strukturi i koja predstavlja polje istraživanja svih pitanja što se tiču estetike, uključujući doprinos filozofije, sociologije, povijesti umjetnosti, psihologije, antropologije, neuroznanosti itd.<sup>39</sup> Po njemu, transdisciplinarna sinteza, hibridizacija i naturalizacija estetike s korpusom znanja i interpretativnih postupaka iz ovih disciplina omogućit će institucionalno proširenje estetike.

• **K primijenjenoj estetiци** – U ovome se poglavljju preciznije objašnjava što se može konkretno učiniti s novom estetikom, tj. koje su njene mogućnosti primjene u smislu estetičke analize i teoretiziranja. Prije toga važno je naglasiti što *ne radi* nova estetika. Nova estetika ne preuzima kompetenciju prosuđivanja u odnosu na norme kakve su bile metafizičke ili ideološke, već se isključivo bavi uvjetima prosuđivanja i recepcije u širem smislu. Polje novih estetičkih analiza obuhvaća sustave proizvodnje estetičkih doživljaja, sudova, značenja i vrijednosti smještenih u određenoj kontekstualnoj, tj. kulturalnoj situaciji. Od značenja nisu samo značenja i vrijednosti što oblikuju recepciju, tj. doživljaj ili sud, već *modaliteti*<sup>40</sup> koji prethode njihovu ustanovljenju. Potrebno je kritički predočiti kontekstualne uvjete i aksiološko-semiološke propozicije pod kojima se prethodno uspostavljaju i primjenjuju kriteriji estetičke recepcije u kulturi. Ovim se putem mogu otkriti logika i načini funkcioniranja procesa putem kojih recipijent pronalazi značenje u onome što vidi. U pitanju je složen sustav cimbenika, operacija, mehanizama i utjecaja kojima je recipijent podložan prilikom procesa recepcije i koji određuju njegove daljnje postupke, doživljaje, interpretacije i prosuđivanja. Primarni zadatak nove estetike bio bi otkrivanje diskursa – konvencija i ideologija kojima se služi jedna kultura u procesu kodiranja vrijednosti što strukturiraju recepciju umjetničkog djela ili artefakta kulture u širem

31 BOŽICEVIĆ, 1997: 301

32 STOLNITZ, 1983: 81-82

33 PAETZOLD, 1999.; ERJAVEC, 2001.

34 DORFLES, 1991: 191

35 ERJAVEC, 2009: 19

36 \*\*\* 2009: 19

37 POTRC, 1988: 136

38 PETROVIĆ, 1988: 112

39 WELSCH, 1997: 87

40 ŠUVAKOVIĆ, 2006: 53

smislu. U toj konstelaciji estetičke vrijednosti i značenja razumiju se kao arbitrarni i relativni, diskurzivni proizvodi kulturalnoga konteksta.

## TEORIJA ARHITEKTURE

### ARCHITECTURAL THEORY

Kao što je spomenuto, namjera je da se uspostavljanje aparata estetičke analize arhitekture postavi i ispita u odnosu na predloženi okvir nove estetike. U ovome će se poglavlju uključiti doprinos suvremene teorije arhitekture. Trazit će se mogućnost uspostavljanja smislene sinteze koja bi vodila ka konačnom proizvodu – novoj estetici arhitekture. Prije toga važno je razjasniti odnos: 1) suvremene i *tradicionalne* teorije arhitekture i 2) teorije arhitekture i estetike arhitekture. Po Kruftu, teorija arhitekture u svaki pisani sustav, sveobuhvatno ili djelomično zasnovan na estetičkim kategorijama.<sup>41</sup> S druge strane, Scruton jasno odvaja domene estetike arhitekture i teorije arhitekture. On smatra da je teorija arhitekture samo niz pokušaja da se normativno formuliraju univerzalno ispravne maksime, pravila i zapovijedi koje trebaju regulirati arhitektonsku praksu.<sup>42</sup> Još jedan problem u ovoj normativnosti jest to što ne dolazi iz estetičke teorije, nego je proizvod arhitekta-praktičara koji time promoviraju vlastite doktrine.<sup>43</sup> Međutim, u oba slučaja autori afirmativno ili kritički govore o teoriji arhitekture u tradicionalnim terminima.

Analizirajući preobražaje estetike od *aisthesisa* do filozofije kulture, može se konstatirati da je sličan kulturalno-lingvistički obrat pretrpjela i teorija arhitekture. Naime, od druge polovice 90-ih godina 20. stoljeća do danas, u nizu knjiga i zbornika tekstova<sup>44</sup> koji u naslovu sadrže termin *teorija arhitekture*, kao početak suvremene teorije arhitekture označavaju se kasne 1960-e godine. Po Nesbitt<sup>45</sup>, teorija arhitekture opisuje praksu i procedure nastanka arhitekture, određuje izazove koji stoje pred njom i postavlja alternativna rješenja zasnovana na praćenju stanja discipline. Hays<sup>46</sup> postavlja društveni kontekst arhitektonske produkcije kao primarni zadatak teorije arhitekture, a to je u skladu s Leachovom<sup>47</sup> ocjenom da suvremena teorija arhitekture treba problematizirati uvjete pod kojima se arhitektura postavlja u relacije s vanjskim okolnostima. Učvršćuje se ideja o arhitekturi kao tekstu kulture. Ovi autori uspostavljaju otklon od tradicionalne arhitektonske teorije u kojoj su prevladavali moralizirajući argumenti i kriteriji i koja je u formalističkim terminima dokazivala nesvodive arhitektonske ideje poput svrhovitosti, prikladnosti, kvalitete i iskrenosti. Suvremena teorija arhitekture razvija se kao praksa medijacije koja smješta arhitekturu u siri društveni kontekst.

To se ostvaruje uspostavljanjem veza između arhitekture i ostalih akademskih disciplina (lingvističke i kulturalne teorije, sociologije i filozofije), tj. uvozom paradigmi iz ovih disciplina s ciljem uobličenja teorije arhitekture.

U suvremenoj teoriji arhitekture izvršena je transformacija, hibridizacija i naturalizacija, poput one koja je dovela do uspostavljanja nove estetike. Transformacija teorije arhitekture donosi novu tematiku koja se svakako može promatrati kao estetička. U pitanju je niz razmatranja koja tretiraju značenja i vrijednosti recepcije arhitektonskog djela u smislu promatranja, nastanjanja ili korištenja, kao i sudjelovanja u simboličkoj i društvenoj razini saznanja. Estetički opseg suvremene teorije arhitekture, osim razmatranja uvjeta čulnog pojavljivanja arhitekture, obuhvaća i njeno pojmovno predstavljanje i šire spoznajno-kulturalno predočavanje. U tome smislu pozicije suvremene arhitektonske teorije mogu se ozbiljno razmotriti u smjeru izgradnje suvremene, tj. nove estetike arhitekture. Primjerice, semiološka paradigma u teoriji arhitekture pokreće pitanja o značenju arhitektonskog djela: što je, zapravo, značenje u arhitekturi te pripada li ono arhetipskom simbolizmu forme ili se čita iz funkcije, tj. programske uporabe? Eco razvija ideju o denotaciji i konotaciji arhitekture. Denotacija je primarna funkcija u smislu utilitarnosti, dok se konotacijom prelazi u sekundarno polje simboličke funkcije.<sup>48</sup> Eco proširuje ideju simbolizma izvan onih značenja koja su inherentna arhitektonskoj formi i u skladu sa semiološkim konceptom obuhvaća šire slojeve društveno-kulturalnog i ideološkog značenja.

## ESTETIKA ARHITEKTURE

### AESTHETICS OF ARCHITECTURE

Značenje, kao pojam blizak estetičkoj vrijednosti<sup>49</sup>, ulazi u rijetke eksplicitne pokušaje zasnivanja estetike arhitekture, dok konotacija, onako kako je Eco definira, postaje mjesto gdje se odvajaju značenja relevantna za estetičku analizu arhitekture od onih značenja koja to navodno nisu.

Naprimjer, Abercrombie ostaje u terminima estetičkog formalizma kada tvrdi da kvaliteta forme ne zavisi od različitih izražavanja društvenih obrazaca. Iako funkcija i kontekst ne

<sup>41</sup> KRUFF, 1994: 15

<sup>42</sup> SCRUTON, 1979: 4

<sup>43</sup> GRAHAM, 2005: 555

<sup>44</sup> NESBITT, 1996.; LEACH, 1997.; HAYS, 1988.; MALLGRAVE, GOODMAN, 2011.

<sup>45</sup> NESBITT, 1996: 16

<sup>46</sup> HAYS, 1998: xii

<sup>47</sup> LEACH, 1997: xx

<sup>48</sup> ECO, 1997: 185-187

<sup>49</sup> POORIAU, 1986: 120



mogu biti zanemareni, oni sami po sebi nisu estetski aspekti.<sup>50</sup> Glede značenja, Abercrombie pledira za *pravo* simboličko značenje koje strogo razdvaja od arbitrarnih asocijacija u odnosu na društveno-povijesni kontekst. Njegov koncept značenja u estetici arhitekture pojavljuje se na identičan način kod Goodmana, koji također isključuje religijske, ideološke i ekonomske aspekte značenja jer nisu direktno vezani za arhitekturu.<sup>51</sup> Kod oba su autora jasno odvojena: 1) *realna* značenja koja proistječu iz onoga što se može vidjeti u djelu i 2) *parazitska* značenja što ih promatrač proizvoljno pridaje i koja se ne mogu vidjeti jer se nalaze izvan, tj. oko djela, u kontekstu. To su ujedno dva estetska sustava koja promatraju arhitekturu kao visoku umjetnost izoliranu od svih diskurzivnih određenja karakterističnih za suvremeno masovno društvo i mnogostruke razine komunikacije arhitekture u kulturi.

Scruton daje suprotno tumačenje: arhitektura nije visoka umjetnost, nego jedan od svakodnevnih aspekata egzistencije. Zgrada je javni objekt koji promatramo, u koji ulazimo i u kojem boravimo u svakodnevnom raspoloženju.<sup>52</sup> U njegovu se prijedlogu očitava koncept estetike arhitekture kao *estetike svakodnevnog života*. To je u skladu s Ecovom ocjenom o neobvezatnom doživljavanju arhitekture<sup>53</sup>, koje je u rangu s načinom doživljaja svih vidova (masovne) kulture. Scruton odbija čisto, neposredno, čulno uživanje u zgradama. Svako zadovoljstvo prouzročeno arhitektonskim djelom stoji u vezi s razumskom refleksijom i kritičkim izborom na osnovi prethodnih znanja. Scruton ostvaruje utjecaj na Wintersa, autora najrecentnije estetike arhitekture, koji također naglašava povezanost arhitekture s egzistencijalnim vrijednostima i vidi je kao *formu života*.<sup>54</sup>

S jedne su strane Scruton i Winters bliski idejama nove estetike jer potenciraju recepciju i ne promatraju arhitekturu izvan kulture. Međutim, njima nedostaju elementi koji ukazuju na transdisciplinarnu, šire zasnovan diskurzivni pogled, kao i određeni stupanj kritičke orijentacije. Upravo je ovaj nedostatak predmet brojnih osporavanja Wintersova stajališta.<sup>55</sup> Naime, Winters smatra da estetski pristupi koji se orijentiraju na značenje zanemaruju perceptivno-vizualnu prirodu arhitekture i direktno iskustvo promatrača,

reducirajući arhitekturu na sredstvo komunikacije u društvenom kontekstu. Izravno iskustvo, kao i ostale razine recepcije, jest značajno, ali predmet nove estetike nije samo recepcija različitih značenja umjetničkog ili arhitektonskog djela<sup>56</sup> već i modaliteti stvaranja smisla u realnosti koji utječu na tu recepciju.<sup>57</sup> Stoga je potrebno podvrgnuti kritičkoj analizi čitav diskurs – sustav institucionaliziranih interpretacija i ideologija u širem smislu koje formiraju uvjete i mogućnosti estetske recepcije arhitekture.

## ZAKLJUČAK

### CONCLUSION

U članku su sistematizirana glavna konceptualna načela nove estetike koja su u izravnoj vezi s njenim konkretnim predmetnim i metodološkim mogućnostima u smislu primijenjene analize i teoretiziranja. Ukratko rezimirajući, to su: 1) okretanje od forme i poetike k estetskoj recepciji i mnogostrukim kontekstualno/kulturalno relativnim značenjima estetskog predmeta; 2) proširenje estetske sfere na domenu čitave kulture; 3) hibridizacija i naturalizacija estetike u transdisciplinarnoj sintezi sa suvremenim, diskurzivno orijentiranim kulturalnim teorijama. Na ovaj se način nova estetika kreće u smjeru od predmeta (forme) k tekstu (značenju). Međutim, tu nije kraj jer tekst ne postoji kao takav za sebe, nego se od teksta nastavlja k analizi diskursa. Diskurs figurira kao govor konteksta. U tome smislu diskurs otkriva ideologiju koja stvara značenje. Kao krajnja instanca u prethodno ponuđenome četveročlanom sustavu estetike figurira sam kontekst. Predmet estetske analize i teoretiziranja nije estetski predmet (umjetničko ili arhitektonsko djelo), već je to, zapravo, kulturalni kontekst. U odnosu na predloženi okvir nove estetike prikazane su i ispitane koncepcije suvremene teorije arhitekture i rijetkih recentnih pokušaja zasnivanja estetike arhitekture. Iz većine ispitanih koncepcija izvučena su ona načela koja ih stavljaju u rang s idejama nove estetike. Radi se o načelima koja su uporabljiva i koja omogućuju kretanje u smjeru estetskog promatranja koje ne razumije arhitekturu kao idealnu formu ili autonomno umjetničko djelo, niti kao funkcionalnu stvar, nego kao tekst kulture. Primjerice, pristupom u analitičkoj tradiciji mogu se ispitati uvjeti prihvatanja i vrjednovanja arhitektonskog djela u službenim arhitektonskim institucijama jednoga društva<sup>58</sup>, dok se semiološkim pristupom mogu ispitati uvjeti recepcije arhitekture u širem izvaninstitucionalnom, svakodnevnom kontekstu koji podrazumijeva život u kulturi jednoga društva. Primijeniti estetiku na predmetu arhitekture značilo bi izvršiti kritičku analizu i teoretizaciju uvjeta i mogućnosti recepcije značenja i vrijednosti arhitekture u određenome kulturalnom kontekstu.

50 ABERCROMBIE, 1984: 8

51 GOODMAN, 1988: 34

52 SCRUTON, 1979: 259

53 ECO, 1997: 196

54 WINTERS, 2007: 106

55 HARRIES, 2008.; SEDLÁKOVÁ, 2009.

56 WHYTE, 2006: 177

57 TEYMUR, 1981: 89

58 DANTO, 1997: 41; FISHER, 2000.

## LITERATURA

## BIBLIOGRAPHY

1. ABERCROMBIE, S. (1984.), *Architecture as Art: An Esthetic Analysis*, Van Nostrand Reinhold, New York
2. ALER, J.; DAMNJANOVIC, M., ur. (1983), *IX Congress of Aesthetics, Dubrovnik 1980: The problem of creativity in Aesthetics, A selection from the Proceedings with new contributions*, Comite international pour les etudes d'Esthetique, Belgrade
3. ARNHAJM, R. (1990.), *Dinamika arhitektonske forme*, Univerzitet umetnosti u Beogradu, Beograd
4. BARTHES, R. (1986.), *Smrt autora*, u: *Suvremene mora razocarati – ruski formalizam, francuska nova kritika, poststrukturalistička američka kritika, estetika recepcije, marksistička kritika* [ur. BEKER, M.], SNL, 176-180, Zagreb
5. BENSE, M. (1978.), *Estetika*, Otokar Kersovani, Rijeka
6. BOZIĆEVIĆ, V. (1997.), *Filozofija umjetnosti Arthura Dantoa*, pogovor u: DANTO, A.: *Preobražaj svakidašnjeg: Filozofija umjetnosti*, Kružak, 297-320, Hrvatski Leskovac
7. ČACINOVIC-PUHOVSKI, N. (1988.), *Estetika*, Naprijed, Zagreb
8. ČANKOVIĆ, M. (1994.), *Podrijetlo i svojstva arhitektonskog oblika*, „Prostor”, 2 (1-2): 17-47, Zagreb
9. DAMNJANOVIC, M. (1970.a), *Da li nas estetika mora razocarati*, u: *Estetika i razocaranje*, Praxis, 17-45, Zagreb
10. DAMNJANOVIC, M. (1970.b), *Razlikovanje lepog od umetnickog*, u: *Estetika i razocaranje*, Praxis, 47-123, Zagreb
11. DAMNJANOVIC, M., ur. (1980), *The creativity and the human world: Proceedings of the 9<sup>th</sup> International Congress of Aesthetics / Stvaralaštvo i ljudski svet: akti 9. međunarodnog kongresa za estetiku*, International Congress of Aesthetics, Belgrade
12. DANTO, A. (1997.), *Preobražaj svakidašnjeg: Filozofija umjetnosti*, Kružak, Hrvatski Leskovac
13. DORFLES, D. (1991.), *Nova estetska područja i anihilacija čula*, u: *Pohvala disharmoniji: umetnost i život između logičkog i mitskog*, IP Svetovi, 180-186, Novi Sad
14. EAGLETON, T. (1990.), *The Ideology of the Aesthetics*, Basil Blackwell, Oxford
15. ECO, U. (1997.), *Function and Sign: the Semiotics of Architecture*, u: *Rethinking Architecture: A reader in Cultural Theory* [ur. LEACH, N.], Routledge, 182-202, New York
16. ERJAVEC, A. (2001.), *Aesthetics: Philosophy of Art or Philosophy of Culture*, „Filozofski Vestnik”, 2: 7-30, Ljubljana
17. ERJAVEC, A. (2009.), *Estetika dvadesetog veka: uvodne primedbe*, u: *Figure u pokretu – Savremena zapadna estetika, filozofija i teorija umetnosti* [ur. SUVAKOVIĆ, M.; ERJAVEC, A.], Atoca, 11-20, Beograd
18. FERRY, L. (1993.), *Homo Aestheticus: The Invention of Taste in Democratic Age*, The University of Chicago Press, Chicago
19. FISHER, S. (2000.), *Architectural Aesthetics in the Analytic Tradition: A New Curriculum*, „Journal of Architectural Education”, 54 (1): 35-44, London
20. FOCHT, I. (1972.), *Uvod u estetiku*, Zavod za izdavanje udžbenika, Sarajevo
21. FOCHT, I. (1976.), *Tajna umjetnosti*, Školska knjiga, Zagreb
22. GIBSON, J. (1986.), *The Theory of Affordances*, u: *The Ecological Approach to Visual Perception*, Lawrence Erlbaum Associates, 127-143, New Jersey
23. GOODMAN, N. (1988.), *How buildings mean*, u: *Reconceptions in Philosophy and Other Arts and Sciences* [ur. GOODMAN, N.; ELGIN Z.C.], Hackett, 31-48, Cambridge
24. GRAHAM, G. (2005.), *Architecture*, u: *The Oxford Handbook of Aesthetics* [LEVINSON, J.], Oxford University Press, 555-571, Oxford
25. GREENO, J.G. (1994.), *Gibson's Affordances*, „Psychological Review”, 101 (2): 336-342, Washington
26. GRLIĆ, D. (1983.a), *Estetika. Povijest filozofskih problema*, Naprijed, Zagreb
27. GRLIĆ, D. (1983.b), *Estetika, II. Epoha estetike*, Naprijed, Zagreb
28. GRLIĆ, D. (1983.c), *Estetika, III. Smrt estetskog*, Naprijed, Zagreb
29. GRLIĆ, D. (1983.d), *Estetika, IV. S onu stranu estetike*, Naprijed, Zagreb
30. HARRIES, K. (2008.), *Review of Aesthetics and Architecture, by Edward Winters*, „Notre Dame Philosophical Reviews: an electronic journal”, <http://ndpr.nd.edu/review.cfm?id=12384> [15.2.2008.]
31. HAYS, K.M. (1988.), *Introduction*, u: *Architecture Theory since 1968* [ur. HAYS, K.M.], A Colombia Book of Architecture, x-xv, New York
32. HUME, D. (2005.), *On the Standard of Taste*, u: *Critical Theory Since Plato* [ur. ADAMS, H.; SEARLE, L.], Thomson Wadsworth, 323-331, Boston
33. JAMESON, F. (1997.), *Cultural logic of late capitalism*, u: *Rethinking Architecture: A reader in Cultural Theory* [ur. LEACH, N.], Routledge, 238-247, New York
34. JUVANEĆ, B. (2009.), *Osnove proporcijskih stavova u arhitekturi*, „Prostor”, 17 (1): 193-199, Zagreb
35. KAMINER, T. (2007.), *Autonomy and commerce: the integration of architectural autonomy*, „Architectural Research Quarterly”, 11 (1): 63-70, Cambridge
36. KANT, I. (1957.), *Kritika rasudne snage*, Kultura, Zagreb
37. KRUFF, H.W. (1994.), *A History of Architectural Theory from Vitruvius to Present*, Zwemer/ Princeton Architectural Press, London & New York
38. LABUS, M. (2005.), *Ontologijski prilaz umjetnosti u djelu Ivana Fochta*, „Filozofska istraživanja”, 99 (4): 901-912, Zagreb
39. LEACH, N. (1997.), *Introduction*, u: *Rethinking Architecture: A reader in cultural theory* [ur. LEACH, N.], Routledge, xiii-xxi, New York
40. MALLGRAVE, H.F.; GOODMAN, D. (2011.), *An introduction to architectural theory: 1968 to the present*, Wiley-Blackwell, Oxford
41. MILENKOVIĆ, V. (2004.), *Uvod u arhitektonsku formu*, u: *Arhitektonska forma i multifunkcija*, Zadužbina Andrejević, 9-10, Beograd
42. MITCHELL, J.W. (1990.), *Architectural form, u: The logic of architecture: design, computation and cognition*, MIT Press, 25-36, Massachusetts
43. MORAVSKI, S. (1990.), *Sumrak estetike*, Novi Glas, Banja Luka
44. NESBITT, K. (1996.), *Introduction*, u: *Theorizing a New Agenda for Architecture, An Anthology of Architectural Theory 1965-1995* [ur. NESBITT, K.], Princeton Architectural Press, 16-72, New York
45. PAETZOLD, H. (1999.), *Introduction*, u: *In Search of a Cultural Theory of Aesthetics*, u: *International Yearbook of Aesthetics Vol 3: Aesthetics and Philosophy of Culture* [ur. PAETZOLD, H.], International Association for Aesthetics, 3-7, Kassel
46. PETROVIC, S. (1988.), *Socio-psihološka uslovljenost recepcije likovnog dela*, „Istra”, 5-6: 110-123, Pula
47. POORIAU, M.A. (1986.), *The Aesthetic Value of Architecture*, „Philosophica”, 38: 117-120, Gent
48. POTRČ, M. (1988.), *Naturalizirana estetička teorija*, „Istra”, 5-6: 136-140, Pula
49. SCRUTON, R. (1979.), *The Aesthetics of Architecture*, Princeton University Press, New Jersey
50. SEDLÁKOVÁ, M. (2009.), *Edward Winters. Aesthetics and Architecture*, „Estetika: The Central European Journal of Aesthetics”, XLVI (I): 111-116, Prague
51. STEVANOVIC, V. (2012.), *Negative aesthetics and anti-aesthetics as ideological approaches to aesthetics of architecture*, u: *International Conference Architecture and Ideology* [ur. MAKO, V., et al.], Faculty of Architecture University of Belgrade, Board of Ranko Radovic Award, Association of Applied Arts Artists and Designers of Serbia, 234-238, Belgrade
52. STOLNITZ, J. (1983.), *Artistic creation in the 'new' aesthetics*, u: *IX Congress of Aesthetics, Dubrovnik 1980 – The problem of creativity in Aesthetics*, A selection from the Proceedings with new contributions [ur. ALER, J.; DAMNJANOVIC, M.], Comite international pour les etudes d'Esthetique, 81-83, Belgrade
53. TEYMUR, N. (1981.), *Aesthetics of aesthetics: Aesthetic question in architectural and urban discourses*, „METU JFA”, 7 (1): 77-96, Ankara
54. SUVAKOVIĆ, M. (2005.), *Pojmovnik suvremene umjetnosti*, Horetzky, Zagreb
55. SUVAKOVIĆ, M. (2006.), *Diskurzivna analiza: Prestupi i/ili pristupi 'diskurzivne analize' filozofiji, poetici, estetici, teoriji i studijama umetnosti i kulture*, Univerzitet umetnosti u Beogradu, Beograd
56. WEBER, R. (2004.), *Aesthetics and Architectural Composition*, u: *Aesthetics and Architectural Composition – Proceedings of the Dresden International Symposium of Architecture* [ur. WEBER, R.; AMANN, M.A.], Pro Literatur Verlag, 12-16, Mammendorf
57. WELSCH, W. (1997.), *Aesthetics Beyond Aesthetics, For a New Form to the Discipline*, u: *Undoing Aesthetics*, Sage Publication, 78-103, London
58. WHYTE, W. (2006.), *How Do Buildings Mean? Some Issues on Interpretation in the History of Architecture*, „History and Theory”, 45: 153-177, Middletown
59. WINTERS, E. (2007.), *Aesthetics and Architecture*, Continuum, New York

## IZVOR

## SOURCE

## IZVOR ILUSTRACIJE

## ILLUSTRATION SOURCE

Sl. 1. ALER, DAMNJANOVIC, 1983.; DAMNJANOVIC, 1980.

## SAŽETAK

## SUMMARY

## PROLEGOMENON FOR NEW AESTHETICS OF ARCHITECTURE

In the field of aesthetics, architecture has never been a central theme such as painting, sculpture, music, literature or theater. However, nowadays the establishment of aesthetics of architecture is particularly complex. At the beginning of the 1970s aesthetics falls into a crisis and loses the primacy within intellectual production. This primacy is overtaken by a number of heterogeneous and hybrid theories converged around linguistic paradigm. Along with detected and criticized methodological weaknesses, the problem remains the lack of a definition of the concept of aesthetics when it comes to architecture as a subject. The question is: what exactly should be purpose of aesthetics of architecture? The first – introductory chapter emphasizes the need for a revision of the aesthetics of architecture, that will overcome these limitations. The goal is the derivation and the offer of an aesthetic apparatus, which could be specifically applied for analysis and theorizing of architecture, based on the systematization of contemporary and discursive oriented approaches as seen in: 1) a general aesthetic theory; 2) architectural theory; 3) rare attempts of setting the aesthetics of architecture. Relations are established in these approaches, and the main aesthetic issues are derived from them. The second chapter implements a shift from the most usual considerations of aesthetics in contemporary architectural discourse, which is still related to the postulates of modern formalist aesthetics. The encapsulation of aesthetics within three constituent terms (sensuality as a source of knowledge; art as an object; beauty as a value category) is demystified. Aesthetics is regarded as a discipline in constant transformation, in accordance with the philosophical, scientific and theoretical developments and also socio-historical circumstances. Despite this volatility, the elements independent of paradigms that direct aesthetics from the outside are distinguished: 1) the author; 2) the aesthetic object; 3) the recipient; 4) the con-

[Translated by MARINA RADOSAVLJEVIĆ, prof.]

text. A symmetrical relationship of a shift of paradigm has been observed in the general aesthetics and aesthetic problematizations within architectural theory. As a particular necessity of aesthetics of architecture in relation to other branches of aesthetics, an obligatory functional, existential and social role has been allocated. In line with the hypothesis that the aesthetics can no longer be spoken in traditional terms, the third section provides an insight into the new aesthetic concepts, in order of their implementation during the derivation of the new aesthetics of architecture. Changes are shown that will lead to a crisis of aesthetics and at the same time determine the conditions of forming a new aesthetics (changed social relations, academic fixture of linguistic paradigm that restructures the thinking in social sciences and humanities disciplines, redefining the concept of culture and status of art).

Principles of new aesthetics in the direction of post-philosophical, hybrid-theoretical and relativistic theorizations (analytical philosophy, structuralism, post-structuralism, semiology, cultural studies) are derived. Leading and guiding concepts for the latest forms of aesthetics are distinguished. These concepts are: 1) reception, meaning and context – the shift from the aesthetic object (form) to the analysis of the production of aesthetic reception and the relative meaning and values that shape aesthetic reception, compared to the placement in a specific cultural/ discursive situation (context); 2) philosophy of culture – an extension of the domain of the aesthetic sphere to culture as a whole; 3) hybridization and naturalization of aesthetics in a transdisciplinary synthesis of contemporary cultural theories. In this constellation the new aesthetic possibilities in terms of applied analysis and theorizing are considered. Therefore, contextual conditions of aesthetic reception are imposed as the central questions of aesthetics. This means that the issues are not solely the meanings and val-

ues that condition the aesthetic reception, but a *modalities* that precedes it. The fourth chapter includes the contribution of contemporary architectural theory in the discussion, whose positions are considered in terms of derivation a contemporary aesthetics of architecture. In the contemporary architectural theory, a transformation, hybridization and naturalization was observed, such as the one that led to the establishment of a new aesthetics. Contemporary architectural theory questions the conditions under which architecture is set in relation to external circumstances, which reinforces the idea of architecture as a *cultural text*, analogous to the concept of a new aesthetics as a philosophy of culture. The fifth chapter critically examines rare recent attempts of the conceivment of aesthetics of architecture in relation to the established criteria of the new aesthetics. A polarization was perceived between: 1) retrograde, formalistic, hermetically-semiotic approaches that observe architecture as a high art outside of everyday culture (Abercrombie, Goodman); 2) approaches based on the concepts of architecture as the *form of life* and aesthetics of architecture as *the aesthetics of everyday life* (Scruton, Winters).

Although the reception and meaning take an important place in the second approach, the issue of context remains neglected. Therefore, the conclusion proposes the extension of the focus of aesthetics of architecture from taking into consideration of everyday life experiences to the cultural modalities of creating this experience. That means the need to critically discuss the axiological and semiotic propositions under which are pre-established and are applied criteria aesthetic reception in culture. The task of new aesthetics of architecture becomes the disclosure of conventions and ideologies that are used by a culture in the process of coding values which structure the reception of architectural work as an artifact of culture in broader sense.

VLADIMIR STEVANOVIĆ

## BIOGRAFIJA

## BIOGRAPHY

Dr. VLADIMIR STEVANOVIĆ je arhitekt, docent na Fakultetu za medije i komunikacije (Katedra za teoriju umetnosti i arhitekture) Univerziteta Singidunum u Beogradu. Član je upravnog odbora Društva za estetiku arhitekture i vizuelnih umetnosti Srbije. Područje djelovanja: povijest, teorija i estetika arhitekture i vizualnih umjetnosti.

VLADIMIR STEVANOVIĆ, PhD, architect, assistant professor at The Faculty for Media and Communications, Singidunum University in Belgrade. He is a member of steering committee of The Society for Aesthetics of Architecture and Visual Arts Serbia. Fields of investigation: history, theory and aesthetics of architecture and visual arts.

